

Голові разової спеціалізованої вченої ради PhD 13862
Запорізького національного університету,
доктору юридичних наук, професору
Курінному Є.В.

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента - доктора юридичних наук, професора, професора кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності Запорізького національного університету Рябчинської Олени Павлівни на дисертацію Ковтун Ксенії Олександрівни «Кримінальна відповідальність за зловживання впливом», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності D8 «Право»

Актуальність теми дисертації. Актуальність дисертаційного дослідження визначається сучасними тенденціями розвитку антикорупційної політики України, необхідністю посилення ефективності кримінально-правових засобів протидії корупції та забезпечення належного функціонування механізмів публічної влади. В умовах реформування правової системи України, її адаптації до європейських стандартів та реалізації міжнародних зобов'язань у сфері боротьби з корупцією особливого значення набувають питання кримінальної відповідальності за зловживання впливом як одного з найбільш прихованих і складних для виявлення корупційних кримінальних правопорушень.

Проблематика зловживання впливом є актуальною з огляду на те, що відповідні діяння безпосередньо пов'язані з неправомірним використанням соціальних, службових або особистих зв'язків для впливу на прийняття рішень уповноваженими особами. Така практика створює передумови для функціонування неформальних механізмів впливу на діяльність органів

державної влади, підриває принципи рівності, законності та доброчесності публічного управління, а також негативно позначається на рівні суспільної довіри до державних інституцій.

Суттєву актуальність теми обумовлює й недосконалість чинного кримінально-правового регулювання відповідальності за зловживання впливом. Практика застосування ст. 369-2 КК України свідчить про наявність значної кількості проблем, пов'язаних із визначенням змісту поняття «вплив», встановленням ознак реального та удаваного впливу, визначенням суб'єкта кримінального правопорушення, а також відмежуванням зловживання впливом від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема підкупу, шахрайства, пособництва у підкупі та інших корупційних діянь. Неоднозначність підходів у судовій практиці та відсутність єдиного доктринального розуміння окремих елементів складу цього кримінального правопорушення свідчать про необхідність подальшого наукового осмислення відповідної проблематики.

Важливим чинником актуальності дослідження є також необхідність забезпечення відповідності національного кримінального законодавства міжнародним антикорупційним стандартам. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції та Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією визначають торгівлю впливом як окремий прояв корупційної діяльності, що потребує ефективної криміналізації та належного механізму правозастосування. У зв'язку з цим дослідження особливостей кримінальної відповідальності за зловживання впливом має важливе значення для вдосконалення національної антикорупційної політики та гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами.

Крім того, актуальність теми обумовлена складністю юридичної природи зловживання впливом. Особливість цього кримінального правопорушення полягає в тому, що його суспільна небезпечність пов'язується не лише з

фактичним впливом на прийняття рішень, а й із самим неправомірним обігом впливу як специфічного соціального ресурсу доступу до публічної влади. Саме це зумовлює необхідність чіткого визначення меж криміналізації відповідної поведінки, оскільки надмірно широке тлумачення ознак складу може створювати ризики порушення принципу правової визначеності, тоді як надмірно вузьке – знижувати ефективність протидії латентним формам корупції.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз змісту дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що дослідження виконане на належному науково-теоретичному рівні та характеризується комплексним підходом до вивчення проблем кримінальної відповідальності за зловживання впливом. Автором послідовно й аргументовано визначено актуальність обраної тематики, коректно окреслено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету та завдання роботи, а також підібрано методологічний інструментарій, який відповідає характеру поставлених наукових завдань. Структура дисертації є логічно побудованою, а виклад матеріалу – послідовним і взаємопов'язаним, що дозволило всебічно дослідити теоретичні та прикладні аспекти кримінально-правової характеристики зловживання впливом.

Належний рівень обґрунтованості наукових результатів забезпечується використанням широкого кола загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження. Їх застосування надало можливість автору комплексно проаналізувати правову природу зловживання впливом, розкрити особливості конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК України, а також визначити місце цього діяння у системі корупційних кримінальних правопорушень. Важливим є те, що дисертант не обмежився формальним аналізом законодавчих положень, а здійснив їх критичне

осмислення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку кримінального права та антикорупційної політики.

Обґрунтованість висновків і рекомендацій підтверджується значним обсягом опрацьованих джерел, серед яких праці вітчизняних і зарубіжних учених, міжнародно-правові акти, чинне кримінальне законодавство України, а також матеріали судової практики. Особливу увагу автор приділив проблемам тлумачення та застосування ст. 369-2 КК України, зокрема питанням визначення поняття «вплив», встановлення ознак реального та удаваного впливу, визначення суб'єкта кримінального правопорушення, а також відмежування зловживання впливом від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Переконливість результатів дослідження зумовлена тим, що у роботі ґрунтовно проаналізовано не лише об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, але й особливості його кваліфікації, проблеми доказування, питання співвідношення із підкупом, шахрайством, пособництвом та іншими суміжними кримінально-правовими явищами. Автор обґрунтовано акцентує увагу на формальному характері складу зловживання впливом, а також на значенні неправомірної вигоди як обов'язкового елементу корупційного обміну впливу на процес прийняття рішень.

Достовірність сформульованих положень підтверджується їх апробацією у наукових публікаціях та результатами обговорення на науково-практичних конференціях і фахових заходах. Робота має самостійний характер, а сформульовані у ній висновки є результатом особистих наукових напрацювань здобувача.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному дослідженні кримінальної відповідальності за зловживання впливом як окремого виду корупційного кримінального правопорушення. На увагу заслуговує запропонований автором підхід до визначення суб'єкта пасивного зловживання

впливом через негативні ознаки, що дозволяє більш чітко розмежувати цей склад із корупційними кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з використанням службового становища.

Практичне і теоретичне значення мають також висновки щодо необхідності вдосконалення конструкції ст. 369-2 КК України шляхом запровадження особливо кваліфікованого складу кримінального правопорушення у випадках використання службового становища під час вчинення зловживання впливом. Запропонований підхід спрямований на більш точну диференціацію кримінальної відповідальності залежно від характеру використаного впливу та ступеня суспільної небезпечності відповідного діяння.

Суттєвим науковим результатом є також удосконалення критеріїв відмежування зловживання впливом від суміжних складів кримінальних правопорушень. Автор переконливо доводить, що визначальним критерієм у цьому випадку є спрямованість неправомірної вигоди: при зловживанні впливом вона передається за здійснення впливу на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, а не за безпосереднє виконання нею певних дій.

Обґрунтованими видаються й положення дисертації щодо розуміння зловживання впливом як самостійного корупційного кримінального правопорушення, суспільна небезпечність якого полягає у неправомірному використанні впливу як специфічного соціального ресурсу доступу до механізмів публічної влади. Автор аргументовано доводить, що склад цього кримінального правопорушення має формальний характер і охоплює як реальний, так і удаваний вплив незалежно від досягнення фактичного результату.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання у науково-дослідній діяльності, правотворчій та правозастосовній практиці, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін

кримінально-правового циклу. Сформульовані автором висновки та пропозиції можуть бути використані для подальшого вдосконалення кримінального законодавства України та формування єдиної практики застосування положень ст. 369-2 КК України.

Таким чином, дисертація містить належним чином обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації, які мають важливе значення для розвитку науки кримінального права та вдосконалення механізму кримінально-правової протидії корупції.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. У дисертації обґрунтовано, що становлення кримінальної відповідальності за зловживання впливом відбувалося поступово. На ранніх етапах це явище не розглядалося як окремий склад кримінального правопорушення, а переважно охоплювалося поняттям хабарництва або інших пов'язаних із ним діянь. Виокремлення зловживання впливом у самостійну кримінально-правову заборону стало наслідком впливу міжнародних антикорупційних стандартів, а також потреби гармонізації національного законодавства з європейськими підходами до протидії корупції. Подальший розвиток відповідного правового регулювання пов'язаний з уточненням змісту диспозиції, розширенням суб'єктного складу, посиленням кримінально-правових наслідків та прагненням мінімізувати проблеми кваліфікації. У сучасних умовах кримінальна відповідальність за торгівлю впливом розглядається як результат поєднання національного досвіду правового регулювання та міжнародних стандартів протидії корупції, що визначає напрями подальшого вдосконалення кримінального законодавства України.

Автором зазначено, що основним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК України, є належне, правомірне та ефективне функціонування органів державної влади. Водночас додатковим об'єктом визначено суспільні відносини, пов'язані зі справедливим розподілом

матеріальних благ. Такий підхід дозволяє ширше охопити зміст відповідного кримінального правопорушення та пояснити можливість його вчинення як спеціальним, так і загальним суб'єктом, що має значення для характеристики інших елементів складу.

У роботі доведено, що зловживання впливом належить до корупційних кримінальних правопорушень і може проявлятися у різних формах поведінки, зокрема у пропозиції, обіцянці чи наданні неправомірної вигоди, прийнятті такої пропозиції або обіцянки, одержанні неправомірної вигоди, а також у пропозиції чи обіцянці здійснити вплив за відповідну вигоду. При цьому автор звертає увагу на те, що окремі поняття, які використовуються для характеристики об'єктивної сторони цього діяння, мають нормативне або міжнародно-правове тлумачення, що важливо враховувати під час кваліфікації.

К.О. Ковтун проаналізовано зміст чинної редакції ст. 369-2 КК України та зроблено висновок, що український законодавець загалом відобразив основні міжнародні стандарти криміналізації зловживання впливом. Встановлено, що відповідна норма охоплює як активну форму поведінки, пов'язану з пропозицією, обіцянкою або наданням неправомірної вигоди, так і пасивну форму, що полягає у прийнятті пропозиції чи обіцянки, одержанні або вимаганні неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою. Водночас автор слушно зауважує, що хоча у тексті статті прямо не використовуються поняття «реальний вплив» та «удаваний вплив», її зміст дає підстави поширювати кримінально-правову оцінку і на випадки декларованого впливу, якщо він є предметом неправомірного обігу.

Окрему увагу в дисертації приділено взаємозв'язку ст. 369-2 КК України з іншими нормами кримінального та антикорупційного законодавства. Автором показано, що ця норма функціонує у системному зв'язку з положеннями Загальної та Особливої частин КК України, Законом України «Про запобігання корупції», а також нормами кримінального процесуального законодавства, які

регламентують підслідність, доказування та процесуальний порядок розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Застосований міжгалузевий підхід дав змогу виявити як переваги відсилочної конструкції примітки до ст. 369-2 КК України, так і її потенційні ризики, пов'язані із залежністю кримінально-правової норми від змін у некримінальному законодавстві. У цьому контексті автором порушено важливе питання співвідношення динамічності законодавчого регулювання з вимогами правової визначеності.

Водночас здобувачем зроблено висновок, що не всі випадки зловживання впливом безумовно мають ознаки корупційного кримінального правопорушення. Особливо це стосується ситуацій, коли вплив ґрунтується винятково на особистих зв'язках, а не на службових чи владних можливостях. Такий підхід дає підстави для подальшої наукової дискусії щодо доцільності автоматичного віднесення всіх проявів зловживання впливом до корупційних діянь.

Здобувачем сформульовано й інші положення, які мають елементи наукової новизни для науки кримінального права. Особливої підтримки заслуговують запропоновані автором рекомендації щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства у сфері відповідальності за зловживання впливом.

Загалом дисертаційна робота має завершений характер, поставлена мета досягнута, а визначені завдання виконані належним чином.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях.

У дисертаційному дослідженні автором сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій, які характеризуються належним рівнем наукової новизни та мають значення для подальшого розвитку науки кримінального права у сфері протидії корупційним кримінальним

правопорушенням. На окрему увагу заслуговують положення, присвячені визначенню правової природи зловживання впливом, удосконаленню критеріїв його відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, а також пропозиції щодо вдосконалення законодавчої конструкції ст. 369-2 КК України.

Практичну цінність мають розроблені здобувачем рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кримінально-правової протидії корупції, забезпечення єдності правозастосовної практики та усунення окремих проблем кваліфікації зловживання впливом. Запропоновані автором підходи можуть бути використані як у правотворчій діяльності, так і в практиці застосування кримінального законодавства.

Дисертація характеризується цілісністю, внутрішньою логічністю та послідовністю викладення матеріалу. Зміст роботи відповідає визначеним меті та завданням дослідження, а сформульовані висновки є належним чином аргументованими та впливають із проведеного аналізу. Отримані результати достатньою мірою відображені у наукових публікаціях автора, які відповідають тематиці дисертаційного дослідження та розкривають його основні положення.

Повнота викладу положень і висновків дисертацій в опублікованих працях. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані у дослідженні, знайшли своє відображення у 6 наукових публікаціях, зокрема: 3 статтях у періодичних наукових фахових виданнях України категорії «Б», 3 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Наукові публікації дисертантки відповідають вимогам п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами і доповненнями від 03 травня 2024 року № 507).

Оцінка ідентичності змісту наукових статей, тез та основних положень дисертації. Аналіз змісту дисертаційного дослідження Ковтун К.О., а також основних положень її наукових публікацій підтверджують їх повну ідентичність. Зміст наукових публікацій у достатній мірі відображає інформацію про методологію наукового дослідження, способи авторської аргументації положень, основні ідеї та висновки. Висновки та пропозиції, запропоновані у роботі, розроблені авторкою особисто і мають самостійний характер.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій дисертантки фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Ковтун К.О. є оригінальною та самостійною науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження К.О. Ковтун, водночас вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі положення роботи, які мають дискусійний характер та можуть бути предметом додаткового наукового обговорення під час захисту дисертації, а також потребують певного уточнення чи додаткової аргументації.

1. Окремі положення дисертації підрозділу 2.2 щодо кваліфікуючих ознак зловживання впливом потребують більшої деталізації. Зокрема, у роботі недостатньо розкрито, як саме слід кваліфікувати ситуації, коли одна й та сама особа неодноразово одержує неправомірну вигоду за обіцянку вплинути на різних уповноважених осіб або, навпаки, одержує кілька частин неправомірної вигоди в межах однієї домовленості. Також додаткового аналізу потребують положення, коли зловживання впливом вчиняється групою осіб, наприклад за участю посередника, особи, яка заявляє про наявність впливу, та службової особи, на рішення якої такий вплив нібито має бути спрямований.

2. Недостатньо повно у дисертації приділено питанню призначення покарання за зловживання впливом. Автор переважно аналізує ознаки складу кримінального правопорушення та питання його кваліфікації, однак не приділяє належної уваги тому, як суди фактично застосовують санкції ст. 369-2 КК України. Зокрема, потребувало б окремого дослідження питання, чи є чинні санкції достатніми та пропорційними, як часто суди призначають реальне покарання, штраф, іспитовий строк, додаткові покарання, а також чи забезпечує така практика досягнення мети кримінальної відповідальності.

3. У роботі варто було б конкретизувати роль цифрових комунікацій у механізмі вчинення зловживання впливом. На практиці домовленості щодо передачі неправомірної вигоди або обіцянки впливу нерідко фіксуються у месенджерах, телефонних розмовах, електронному листуванні чи через інші цифрові канали. У зв'язку із цим доцільним було б проаналізувати, яке кримінально-правове значення мають такі повідомлення для встановлення факту пропозиції, обіцянки чи домовленості про вплив, а також як вони можуть впливати на момент закінчення кримінального правопорушення.

4. Автор обґрунтовує необхідність орієнтації на правові позиції Верховного Суду для забезпечення єдності правозастосування, однак у роботі бракує конкретного аналізу тих позицій, щодо яких судова практика залишається неоднаковою. Зокрема, додаткового висвітлення потребують різні підходи судів щодо розуміння реального й удаваного впливу, відмежування зловживання впливом від шахрайства, визначення ролі посередника, а також встановлення моменту закінчення кримінального правопорушення.

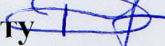
Водночас наведені зауваження мають переважно дискусійний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, його наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

ВИСНОВОК.

Усе викладене дає підставу для висновку про те, що дисертація Ковтун Ксенії Олександрівни «Кримінальна відповідальність за зловживання впливом» є завершеною науковою працею. Враховуючи досягнення автором мети та задач дослідження, в яких отримані нові науково обґрунтовані результати, впровадження яких сприятиме забезпеченню ефективності функціонування механізму застосування кримінальної відповідальності за зловживання впливом, і є наявними всі підстави відмітити, що дисертація Ковтун К.О. відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Ксенія Олександрівна Ковтун – заслуговує на присудження йому за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю D8 «Право».

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності

Запорізького національного університету  Олена РЯБЧИНСЬКА

Підпис
засвідчую

Рябчинська

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ



Дар'я Шевченко